

ЩЕ ПОБЕДИ ЛИ РАЗУМЪТ?

Пенчо Пенчев

Великотърновски университет „Св.св. Кирил и Методий“, Велико Търново

Резюме

Реализиране на концепцията „устойчиво развитие“ е единствения път за оцеляване на човечеството. Целта на настоящата работа е да се потърси отговор на въпроса: „Ще победи ли здравият разум на хората и дали все още е възможно да се реализира практически тази концепция?“. Отново издигаме тезата, че за практическото реализиране на Устойчивото развитие са необходими усилията на всички – международни организации, национални правителства, неправителствени организации, отделни граждани.

Ключови думи: устойчиво, неустойчиво, устойчиво развитие, икономическа устойчивост, екологическа устойчивост, социална устойчивост.

Key words: sustainable, unsustainable, sustainable development, economic sustainability, environmental sustainability, social sustainability.

JEL: Q01.

Увод

Безспорно е, че за оцеляването и развитието на човешкият род, трябва да се осъществи практическото реализиране на концепцията „устойчиво развитие“. В противен случай той върви към собственото си унищожение. Целта на настоящата работа е да се потърси отговор на въпроса: „Ще победи ли здравият разум на хората, за да реализират устойчивото развитие и дали все още това е възможно?“ От поставената цел произтичат основно две взаимосвързани задачи – да се изследва какво е направено във връзка с практическото реализиране на устойчивото развитие и да се изведат проблемни области. Обект на изследване са отделни държави и планетата като цяло. Предметът се свързва с устойчивото развитие. Изследователската теза, която защитаваме е, че въпреки забавянето е все още възможно практически да се реализира устойчивото развитие, но за това са необходими усилията на всички – международни организации, национални правителства, неправителствени и бизнес организации, отделни граждани.

Обективната реалност налага практическото реализиране на устойчивото развитие. Всеобщо е мнението, че въпреки усилията на международните органи и организации, правителствата на страните, неправителствените организации, отделните граждани, процесът на реализиране на тази концепция изостава във времето. Според Метиас Менгел от Потсдамския институт за климатични проучвания следващите 30 години са много важни за това, което ще се случи след 2 века. Ето защо значително трябва да се ускори процесът на практическото реализиране на устойчивото развитие.

В настоящия материал ще се опитаме да систематизиране какво е направено и кои са основните проблеми, които съществуват.

Кои са основните акценти от концепцията „устойчиво развитие“, които според нас са реализирани до този момент:

А. Все повече хора осъзнават необходимостта от тази концепция и се стремят към нейното реализиране – политици, учени, мениджъри, обикновени хора. В преобладаващата част от случаите младите хора са двигател на положителните промени, за което те само заслужават адмирации. На лице е ангажираност на всички държави и всички заинтересовани страни въз основа на партньорско сътрудничество. Най-после хората осъзнахме гибелния път по който вървим и с общи усилия трябва да променим своята дейност и поведение и да създадем един по-добър свят от гледна точка на сегашните и бъдещите поколения.

Б. Провеждането на редица международни, национални и локални форуми, сред които се открояват Рио де Жанейро (1992 г.), регулярните форуми „Околна среда за Европа“, конференциите по проблемите на бедността, Протокола от Киото (1997 г.), Йоханесбург (2002 г.) – Рио +10, Рио де Жанейро (2012 г.) – Рио +20, Четвъртата конференция на ООН за най-слабо развитите страни, Третата международна конференция за малките островни развиващи се държави, Втората конференция на ООН за развиващите се страни без излаз на море, Третата световна конференция на ООН за намаляване риска от бедствия, Конференцията за биологичното разнообразие в Мексико през 2016 г. и т.н.

Програмата за Устойчиво развитие до 2030 г., приета на среща в централата на ООН (25–27 септември 2015 г.). В нея са формулирани широкомащабни, всеобхватни и ориентирани към хората 17 цели и произтичащите от тях 169 задачи за практическата реализация на устойчивото развитие, при отчитане на различните на-

ционални реални възможности и равнища на развитие. В същото време целите не влизат в противоречие с националните политики и приоритети. Световните лидери поеха ангажимент за общи усилия и действия при нейната реализация.

Историческото споразумение за климата в Париж от декември 2015 г. За него ключова роля има Европейският съюз. Там 195 държави постигнаха ново, универсално, правно обвързващо съгласие по въпросите на климата.

Споразумението е кулминация на дългогодишните усилия на международната общност за постигане на универсално многостранно споразумение относно измененията на климата. След ограниченото участие в Протокола от Киото и липсата на споразумение в Копенхаген през 2009 г. ЕС изгради широка коалиция от развити и развиващи се страни в подкрепа на амбициозния план за успешен резултат от конференцията от Париж. Парижкото споразумение изпраща ясен сигнал на инвеститори, предприятия и политици, че глобалният преход към чиста енергия е необратим и замърсяващите околната среда изкопаеми горива трябва да се заменят с други ресурси. По този повод Председателят на Европейската комисия Жан-Клод Юнкер заяви: „Днес светът е обединен в борбата срещу изменението на климата. Днес светът получава спасително въже, последен шанс да предадем на бъдещите поколения по-стабилен свят, по-чиста планета, по-справедливи общества и проспериращи икономики. Това стабилно споразумение ще поведе световния преход към глобална чиста енергия.”

В. Нормативна регламентация на устойчивото развитие – включването му в редица международни, национални, регионални и организационни нормативни документи. Всичките нормативни документи са взаимосвързани, изискват изработване на интегрирани решения и е нужен нов подход, обвързан с трите взаимосвързани и взаимозависими елемента на устойчивото развитие – икономика, екология и социална политика.

Г. Положителна оценка заслужават основните моменти при практическото реализиране на концепцията „устойчиво развитие”:

- хората – ликвидиране на бедността и глада, създаване на условия човек да реализира своя потенциал, изграждане на здравословна околна среда и т.н.;
- планетата – спешни мерки за недопускане по-нататъшното замърсяване на природата, предприемане на ефективни действия за възстановяване на замърсените територии, борба с негативните климатични изменения, цялостна промя-

на в управлението на ресурсите от гледна точка на настоящето и бъдещето;

- мир – премахване на едни от най-големите злини на човечеството – войните и конфликтите, изкореняване на страха и насилието, противоречията да се решават по цивилизационен начин – преговори, дискусии, а не чрез насилие;
- благоденствие – премахване на големите диспропорции между бедни и богати и даване шанс на всеки човек да заеме мястото, което заслужава в съответното колективно общество, недопускане нарастващото благосъстояние на хората да става за сметка на природната среда.

Партньорство и солидарност. Съпричастност и ангажиране на всички – международните органи и организации, националните правителства, неправителствените организации, отделните граждани при реализирането на устойчивото развитие.

Д. Развитието на техниката и технологиите е в основата голяма част от населението на Земята да оцени войните и военните конфликти и последиците от тях. Направени са и се правят общи и съгласувани усилия за решаването на редица конфликти и отказ от този бич за човечеството. Не случайно на редица форуми на различни международни организации (Обществото на народите, Организацията на обединените нации и други) се разискват тези проблеми и се вземат съответни мерки. Пример за това, че значителна част от човечеството е осъзнало пагубните последици от войните и военните действия, може да се посочи промяната, че която направиха много правителства като преименуваха министерството на войната на министерство на отбраната.

През последните години ситуацията в областта на мира и сигурността се е подобрила в над 80 страни – Тайланд, Южна Африка, Панама, Мавритания и др.

Е. Прогрес бележи достъпът до образование. Това се отнася както за момчетата, а така също и за момичетата. Образованите хора се справят значително по-добре с различните предизвикателства – болести, решаване на продоволствения проблем и т.н.

Ж. Значителен напредък беше постигнат в развитието на науката. Тя е съществена предпоставка за човешкия прогрес, а правилното ѝ управление води до постигане на положителен мултиплицират ефект. Немислимо е да се мисли как щеше да се развива човечеството без съвременни информационни и комуникационни технологии, без научни и технико-технологични иновации в такива области като медицина, енергетика, масовото използване на ресурсои-

кономични технологии и т.н. За в бъдеще значението на науката непрекъснато ще се повишава.

З. Продължителността на живота на хората по света нараства. Основните фактори за това е развитието на здравеопазването, повишаването на образователното и културното равнище на населението, производството на храни и т.н.

И. През втората половина на XX век човечеството се справи с някои аспекти на глада. За половин век добивите от зърнените култури се утроиха. Намаляха гладуващите в редица части на света – Латинска Америка, Източна Азия и др. В страните, които провеждат успешни икономически реформи проблемът за изхранването на населението не е толкова остър. В резултат на това делът на гладуващото население се намали от 30% през 1980 г. на около 6% през първите години на XXI век. В световен мащаб хранителните запаси на глава от населението нарастват от 2200 ккал на ден на човек от началото на 60-те години на XX век до 3000 ккал към средата на второто десетилетие на XXI век, а за Европа са 3370 ккал. Бързи и значителни промени в количеството и модела на поведение на храна се наблюдава в развиващите се държави от Западна Азия, Северна Африка, Латинска Америка, Източна Азия като консумацията претърпя съществена промяна от традиционната храна се премина към консумация на пшеница, ориз, захар, животински продукти.

За последните 50 години световното производство на земеделските култури се увеличава 3 пъти. Това е основно резултат от по-високите добиви от 1 площ. С по-бързи темпове нараства продукцията от животновъдството, отколкото на растениевъдството. Също така следва да се отбележи, че производството на храни нараства с по-бързи темпове от производството на нехранителни продукти.

К. Целите на хилядолетието за развитие, поставени за 2015 г. през 2000 г. – към 2010 г. делът на хората без достъп до чиста вода беше намален наполовина в сравнение с 1990 г.

Л. Решително намаляване на световната бедност, т.е. подем на икономическото благосъстояние, като основните потребности в преобладаващата част на земята са задоволени във все по-висока степен. За едно поколение стотици милиони хора се избавиха от крайна бедност. В резултат на високите темпове на развитие (6–9%) през последния четвърт век на Китай, Индия и т.н., голяма част от населението излезе от бедността. Същото може да се каже и за редица други страни – Бразилия, Мексико и т.н.

М. Все повече страни предприемат мерки за намаляване емисиите на парниковите газове. Предприетите мерки за намаляване използва-

нето на изкопаеми горива, политиката по отношение на възобновяемите енергийни ресурси, изграждането на енергийно ефективни сгради и т.н. дават своите положителни резултати, макар и да не са такива, каквито са желани. Длъжни сме обаче да посочим, че сегашната разлика в цените на производството на енергия от възобновими източници и от изкопаеми горива е пречка за масовото използване на възобновяемите енергийни ресурси.

Н. Работата по премахването на всички форми на дискриминация и насилие.

О. Благодарение на международен договор от 1987 г. глобалната употреба на разрушаващи озона вещества спадна до точката, при която се смята, че към края на този век предпазващият от слънцето озонен слой ще се самовъзстанови.

Въпреки очакванията от реализацията на концепцията „устойчиво развитие“ все още пред човечеството стоят проблеми. Ето съвсем малка част от тях:

А. Концепцията за устойчивостта има твърде дълга история. Тя се свързва със сферата на лесовъдството, когато през XVI век (около 1560 г.) в своята „Наредба за горите“ курфюрстът на Саксония Аугуст фон Сахсен приканва поданиците си и всички служби, имащи отношение към изсичането и употребата на дървесина, към пощадящо експлоатиране на горските фондове, което да осигури тяхното по-продължително и умерено използване.

За пръв път в сегашната му същностна характеристика устойчивото развитие се използва от Международната комисия за опазване на околната среда и за развитие (The World Commission on Environment and Development) към ООН с председател Гру Харлем Брунтланд. В нея са включени представители от 21 нации. Тази комисия разработва Нашето общото бъдеще. От тогава масово се използват понятията „устойчиво“, „устойчивост“ и „устойчиво развитие“. Стана модерно те да бъдат във фокуса да разговори, изследвания, публикации и т.н. В това няма нищо страшно, тъй като честата им употреба показва, че тази концепция има обща подкрепа и популяризация. Недопустимо е обаче в стремежа си да с бъдем модерни да „пришиваме“ тези категории навсякъде. Стигна се дори до комични изрази, като устойчиви коли, устойчив дизайн, устойчиви игри и т.н. Ако продължава тази тенденция например в английските тестове през 2036 г. понятието „устойчивост“ ще се появява веднъж на страница, 2061 г. – веднъж на изречение, а през 2109 г. – всички изречения са само думата „устойчивост“, която се повтаря непрекъснато [1]. Всичко това показва, че не в достатъчна степен се осъзнава и не

се познава същността и значението на устойчивото развитие.

Б. По данни на ФАО над 800 млн. души всяка вечер заспиват гладни, като 300 млн. от тях са деца. На всеки 3,6 секунди още един човек на Земята умира от глад. Недохранването дава своите негативни последици най-вече сред младите хора по време на своето физическо и умствено развитие. Недохранените майки раждат деца, които имат здравословни проблеми. Гладът и болестите са взаимосвързани. Повече от 1 млрд. души по света живеят с един и по-малко долара на ден, а други 2,7 млрд. се борят за своето оцеляване с по-малко от 2 долара на ден.

Около 870 млн. жители на земята, т.е. около една осма от населението, не консумират достатъчно храна, за да покриват дневните си нужди от калории. От тези 870 млн., 852 млн. живеят в развиващите се държави (14,9 процента от населението на тези държави).

От хроничен глад (състояние, при което хората не приемат достатъчно храна, за да водят активен живот) страдат 842 млн. души. Като цяло броят на недохранените хора е намалял с 17 процента в сравнение с периода 1990–1992 г.

Бедността и гладът вървят ръка за ръка. Разгледан в териториален аспект най-много са гладуващите в Африка и южната част на Азия, т.е. там където населението нараства с най-бързи темпове и е най-бедно. В Индия, чието население надхвърля 1 млрд., 53% от децата са недохранени. В Бангладеш този дял е 56%, а в Пакистан – 38%. В Африка делът на недохранените деца нарасна от 26% през 1980 г. до 28% в наши дни. В Етиопия 48% от децата са с поднормено тегло. В Нигерия, най-населената африканска страна, този дял е 39%. По този повод Л. Браун пише: „Войната срещу глада не може да се спечели като други войни чрез постигане на споразумение“. Обратно — прехранването е характерно най-вече за развитите страни.

На лице е силно изразена тенденция към неефективно оползотворяване на земеделската суровина и загуби на храна. В световен мащаб количеството храна, което се изхвърля на година, възлиза на 1,6 млрд. тона първични продукти, от които 1,3 млрд. тона са подходящи за директна консумация. 28 процента от обработваемата земя се използва годишно за производство на храна, която се изгубва или изхвърля. Само малка част от изхвърлената храна се разгражда, останалото отива на сметища и допринася значително за метанови емисии, които са един от главните източници на парникови газове. Изчисленията показват, че изхвърляната храна води до изхвърлянето на 3,3 млрд. парникови газове в атмосферата. 44 процента от храната се изх-

върля при производството, след добиването и складирането; 34 процента – в процеса на преработка, дистрибуция и консумация. При развиващите се държави по-големи количества храна се губят в процеса на производство, докато в регионите със средни и високи доходи повече храна се изхвърля при продажбата на дребно и при потребление. Преките последици от изхвърлянето на храна (включително риба и морски продукти) достигат 750 млрд. долара годишно.

На лице е съществен спад на риболова и на биологичното разнообразие.

Като цяло продоволственият проблем не само, че не се решава, но той се задълбочава. Ето някои фактори, които влияят негативно върху него:

- а) нарастващият брой на населението по света и то неравномерно по територията на планетата;
- б) начинът на разпределение на богатата;
- в) потребителският начин на живот на хората;
- г) ограничеността на земните ресурси;
- д) негативните климатични промени и т.н.

В. За съжаление налице е процес на преексплоатация на пасищата в някои страни. Съсредоточаването на голям брой животни върху ограничени територии води до унищожаване на растителното разнообразие, утъпкване, замърсяване и т.н. Близо 50% от пасищата са в определена степен увредени. Лошото управление, липсата на контрол върху броя на животните и свръхексплоатацията на пасищата са предпоставки за безвъзвратната загуба на земя и разрастването на пустините.

Г. Безкрайният икономически растеж е подтикван от необузданото потребление. Стремейки се към удовлетворяване на своите потребности, човек непрекъснато потребява природни ресурси. В своята многовековна история той не е нарушавал балансиращите пропорции на природното равновесие. С непрекъснатото увеличаване броя на населението, на неговите потребности и тяхната динамика, особено след 50-те години на ХХ век, се наруши балансът в природата. С особена сила това важи за периода, свързан с развитието на индустриализацията.

Растящата масова консумация доведе до създаването на т.нар. конвейерна икономика. Това е период, който продължава и сега. Тази икономика е изградена на свръх експлоатация на природни ресурси. Това се отнася както за производството на стоки, а така също и на услуги. Към това следва да се добави изкуственото задържане на цените на невъзобновимите природни ресурси и правителствените субсидии за ресурсопоглещаемите производства. Като цяло

конвейерната икономика води до различни проблеми – икономически, екологически, социални.

Ръководейки се от своя егоизъм, човек върви към своето самоунищожение. В същото време той осъзнава какво върши, но се оставя да го води егоизмът. Икономическият растеж, който е не съобразен с природната среда, е в основата на екологичните проблеми. Преобладаващата част от икономическите системи са програмирани да изтискват все повече ресурси от планетата. В същото време се засилва влиянието на парите върху законодателните и електоралните процеси.

Д. Преобладаващата част от бизнесмените се ръководят от постигането на максимална и бърза печалба и се интересуват най-вече от моментната цена на акциите без да се съобразяват с редица ограничителни условия (екологични, социални) в настоящето, по-близкото и в по-далечното бъдеще. Освен това съществено подценяват производителността на труда, от която може да се съди за благосъстоянието и конкурентоспособността на структурните единици [4].

Е. За равнището на световната икономика може да се съди и от състоянието на бюджета. Бюджетният дефицит се приема за нещо напълно нормално. Нещо повече, за почти всички страни след средата на ХХ век той нарастваше. Коренно се промениха функциите на бюджета като той се превърна в един преразпределителен орган. Средствата за него отиват за издръжка на държавните институции, отбранителния комплекс, изпаднали в затруднение структурни единици и т.н.

Все повече специалисти са на мнение, че със сгромолясането на златно-доларовия стандарт чрез разрушаването на Бретън-Уудския валутен съюз на преден план в икономическата борба изплуваха тези, които печатат пари и с чиито пари се измерват другите национални валути. Този процес доведе до нарастване на задлъжнялостта на бедните страни на богатите.

Ж. Проблемът с безработицата е винаги актуален независимо от фактора „време“ – минало, настояще и бъдеще. Тя обаче е с различна сила при отделните държави. Например за развитите страни безработицата не е такъв бич, какъвто е за развиващите се. Нещо повече, в богатите държави голяма част от населението има право да избира своята трудова реализация. Точно да обратния полюс са слабо развитите – стремеж към намиране на някаква работа, за да може човек да оцелее физически. Създаденият икономически ред не позволява отделни членове на обществото да упражняват законното си право на труд. По този начин се

нарушават човешките права, залегнали във Всеобщата декларация за правата на човека от 1948 г., въпреки че преобладаващата част от държавите на планетата са сложили подпис върху тази декларация, реално тя не се изпълнява. Като цяло безработицата предизвиква безпокойство. Но с особена сила това важи за младежката безработица.

З. Преговорите по климата и създадените нормативни документи не дадоха очакваните резултати. Ето защо е наложително да посочим някои примери в тази посока.

През последните години прекалено високите и ниските температура, наводненията и т.н. станаха обичайни за много страни по света. Непрекъснато нараства броя на жертвите от тях. През тази година жертви от наводнения имаше и у нас. Всичко това показва, че промените в климата нямат случаен и временен характер, а са резултат на неразумната човешка дейност.

Непрекъснатите температурни рекорди показват, че процесът на глобалното затопляне е неоспорим, а това влияе негативно върху зависимостта „човек–природа“, като негативните последици се мултиплицират. Например в Европа последното десетилетие е било най-топлото, като средните температури са с 1,3 градуса по-високи от средните преди индустриалната революция. Освен с по-високите температури този период се характеризира и с по-голяма продължителност на горещините. Тенденция на затопляне в България се наблюдава от края на 70-те години на ХХ век. Средните годишни температури през първото десетилетие на този век са с 1,2 градуса по-високи от средните за периода 1961–1990 г. Увеличи се и годишната температурна амплитуда (разлика между най-високата и най-ниската температура) у нас, като тя е около 60 градуса. В миналото също е имало ниски и високи температури. Те обаче не са имаме траен характер, който е характерен за периода след 70-те години. Това влияе крайно неблагоприятно върху всички организми.

И. Дивата природа намалява бързо и необратимо. С най-бързи темпове този процес е през последните 20 години. Например в Южна Америка са загубени 30%, а в Африка – 14%. Основната причина за това е индустриализацията.

Според доклад на Световния фонд за дивата природа в резултат на неразумната човешка дейност (лов и др.) за последните 32 години дивите животни са намалели с 58%. Ако тази негативна тенденция продължи то през 2020 г. те ще бъдат с две трети по-малко от 1970 г.

К. Нарушеното равновесие в природата дава своето отражение върху човешкото здраве – непрекъснато се увеличават различните видове

заболявания и преждевременната смърт. Например трагедията в Бокал доведе до две хиляди мъртви, две хиляди слепи и за двадесет хиляди неизлечимо болни. Американският лекар Робърт Гейл очаква седемдесет хиляди жертви на рака от аварията в Чернобил. Характерно за настъпването на смъртта, вследствие замърсяването на околната среда, е, че тя може да настъпи веднага, като могат да минат и няколко десетилетия. Гибелните последици за човека се получават чрез пряко въздействие или косвено - чрез консумиране на заразени храни, вода и т.н. Освен това съществуват големи проблеми, свързани с майчиното здраве, здравето на новородените и децата, репродуктивното здраве и т.н.

Л. Обемът на търговията със суровини или с готови изделия от 1950 г. насам нараства многократно. Тези темпове на развитие на световната търговия са по-големи от темповете на нарастване на световното производство. Диспропорцията между световната търговия и световното производство значително се засилва от началото на 90-те години на XX век, като тази тенденция продължава и през XXI век. Напоследък с бързи темпове се увеличава търговията с услуги, нарастват задграничните капиталовложения. „Дилемите, пред които разрастващата се търговия изправя света, са не само трудни, но и неотложни поради скоростта на процесите”.

М. Между страните се наблюдават съществени различия и според равнищата на цените. При икономически високоразвитите страни като Германия, Франция, Холандия, САЩ и т.н. се наблюдават високи ценови равнища. В същото време по-слабо развитите страни имат по-ниско равнище на цените.

При ценообразуването на стоките (услугите) съществуват редица слабости. Най-съществените са свързани, че при формирането на разходите не се включат едни от най-важните от тях – екологическите и социалните. Свидетели сме на негативните резултати от изкуствено задържане на цените на невъзобновимите материално-енергийни ресурси до края на XX век. Разгледани в исторически план цените и ценообразуването са едни от основните причини за редица проблеми – икономически, екологически, социални, политически и т.н. Ето защо е необходима нова философия и при тях. Безвъзвратно е отминало времето на „невидимата ръка на пазара” да определя цените на стоките (услугите).

Н. Липса на социално единство. Нещо повече, на лице са големи социални пропасти, социални конфликти и социална неправда. Все още милиарди хора живеят в бедност и са лишени от достоен живот. Съществуват значителни несъ-

ответствия във възможностите, богатството и властта. Съществуващото неравенство между половете и липсата на възможности за овластяване на жените и момичетата, което води до редица проблеми.

Съществуват големи диспропорции в жизнения стандарт на хората между развитите страни и развиващите се държави. Индустриално развитите страни, които са с население около 25% от населението на планетата, потребяват над 75% от произвежданата енергия. Потреблението на енергия на глава от населението в Германия е около 35 пъти повече от средното потребление за света. Броят на автомобилите в Германия е над 4 пъти повече отколкото в целия континент Африка. В същото време сме длъжни да отбележим, че се увеличава неравенството както между отделните държави, а така също и в рамките на дадена държава.

За тази диспропорция могат да се посочат и други данни. При световния съвкупен обществен продукт над 80% се падат на силно развитите страни. Децата, родени в развитите страни, ползват 20–30 пъти повече планетарни ресурси, отколкото децата на развиващите се страни. Все по-голяма става разликата между богатия Север и бедния Юг.

Тоталното обедняване на преобладаващата част от човечеството е безспорен факт. Богатите стават все по-богати, а бедните все по-бедни. Икономическата пропаст между бедни и богати може да бъде проследена при храненето, боледуването, продължителността на живот, образованието, размера на семейството и т.н. Недохранването на бебетата и малките деца ги прави по-податливи на различни болести.

Задълбочава се съотношението в доходите на най-бедните 20% и най-богатите 20% в света процес ще доведе до тежки икономически и социални последици с трайно значение, които практически няма да бъдат преодолени. Все по-голяма част от населението на развиващите се страни живее в абсолютна бедност, през 2015 г. – над 1,3 млрд. Характерно е, че територията на бедността се разширява. Най-голям е броят на живеещите в абсолютна бедност в Азия, Африка, Латинска Америка.

О. Съществуващите конфликти по света водят до политическа нестабилност и несигурност.

Например войните и военните действия водят до жертви, глад, миграционни процеси, разрушени жилища, инфраструктура и т.н. Свързани с фактора „време” конфликтите еволюират по място, съдържание, сила, форма и т.н. Такъв пример е проблемът за войната. През XX век Европа е най-вече континента, където с най-голяма сила той се е проявявал. Сега за съжаление този проблем продължава да е валиден,

но за други точки на земята – Близкия Изток, Африка и т.н. Специалистите твърдят, че в основата на всяка една война от когато човечеството съществува е разпределението на ограничен брой ресурси – земя, първични суровини, енергийни източници, макар че на повърхността често пъти изплуват и други причини.

По време на първобитно-общинния строй, във войни и военни действия са участвали сравнително малко на брой хора и за били засегнати малки територии. Например половината от хората, открити в нубийското гробище, датирано от преди 12000 години, са починали от насилствена смърт. Общественото развитие не само не изкоренява това зло, но то се разраства – все по-голям брой хора участват във войни и военни действия, като те обхващат все по-големи територии. (обхваната е по-голямата част от земното кълбо). Изобретяването и използването на барута и ускоряването на технологичното развитие довеждат до съвременните войни. Според У. Хендерсън Конуей посочва, че 14 500 войни са се състояли между 3500 г.пр.Хр и края на ХХ век като са загинали 3,5 млрд. жители, т.е. мирът е само 300 години.

Във „Войната преди цивилизацията“, Лорънс Кийли, професор в Университета на Илинойс, твърди, че около 90–95% от познатите в историята общества, са се сражавали през определени периоди във войни, а много от тях са воювали непрекъснато. Например, между 1801 и 1840 г., маорите са се сражавали в 633 междуплеменни битки.

По оценка на експерти през 2015 г. насилието и конфликтите са стрували на света около 13,6 трлн. долара. Това се равнява на повече от 1800 долара на всеки човек на земята. Само за 2015 г. световната общност е дала 34 млрд. долара за моротворчески организации, хуманитарна помощ за бежанци и хора, пострадали в конфликти.

В областта на мира и сигурността ситуацията се е влошила значително за 79 страни – Сирия, Либия, Украйна, Йемен, Бахрейн и др.

През последните години рязко нарасна тероризма. При него няма ясно изразен враг, фронтова линия, тил и т.н. Потенциална опасност от него има за всяка териториална единица.

В резултат на разрастването на военните конфликти в Близкия Изток и Северна Африка и тероризма доведе до влошаване на мира и сигурността до най-ниското ниво за последното десетилетие.

На лице е ясно изразена тенденция на нарастване на конфликтите, насилствения екстремизъм и тероризъм. Това води до насилствена миграция, която може да се превърне в пречка за човешкия прогрес.

Устойчиво развитие не може да бъде постигнато без мир и сигурност, а мирът и сигурността ще са изложени на риск без устойчиво развитие.

П. Демографските проблеми в различните страни се проявяват под различни форми. За голяма част от държавите те се задълбочават. Например демографският проблем за Индия е свързан с високата раждаемост, за застаряваща Европа (още по-повече за България) е съвсем друг – ниска раждаемост и т.н.

От началото на ХХ век до средата на 70-те години на века човечеството е нараснало с около 1,6 млрд. души. След това обаче само за 18 години то се увеличава също толкова. В момента неговият брой е над 7 млрд. души. Средногодишно населението на света нараства с 79 млн. души. Следва да се обърне внимание, че това увеличение е неравномерно по територията на планетата. Населението нараства най-вече в развиващите се страни, докато Европа е континент със застаряващо население.

Съществуват различни прогнози за броя на населението в света през 2050 г. – от 9,1 млрд. до 10,6 млрд. души.

Макар и да са известни различни виждания учените се обединяват около мнението, че съществува определен предел на броя на населението, над който земята не може да задоволява разумните потребности на хората, в т.ч. от храна и вода. Всичко това налага рационално да се управлява динамиката в броя на населението.

Р. Въпреки постигнатите успехи можем да посочим, че като цяло науката сериозно изостава от решаването на различни проблеми – икономически, екологически и социални. Например голяма част от тях не са били предвидени преди да се случат на практика. Освен това процесите и явленията се разглеждаха предимно от една следна точка – само икономическа, само екологическа и т.н.

Научните знания трябва да съдействат за рационално управление на системите и развитие на целите на всекидневното оцеляване и удовлетворяване на настоящите и бъдещите потребности на хората. За сега и особено за в бъдеще ще са необходими конкретни знания за решаването на много проблеми. Съвсем малка част от тях са:

- а) промяната на климата, която налага създаването на нови сортове растения и нови породи животни;
- б) нарастването потреблението на природни ресурси, а от там се появява нужда от използване на ресурсоспестяващи технологии;
- в) демографските тенденции, които пораждаат необходимост от повишаване на културното и образователното равнище най-

вече в страните, където има най-висока раждаемост;

- г) работа за устойчиви модели на продукти и консумация и т.н.

С) Някои автори предлагат като измерители на устойчивостта да се използват граничните точки на планетата, които чрез своята дейност човек е пресякъл и съществува риск за неговото бъдещо развитие [6]. Въпреки, че са изведени някои измерители на устойчивостта, то все още липсва цялостна система. В същото време сме на ясно, че не може да се управлява нещо, което не се измерва. Напредък има при измерване на вредните емисии, възобновимите пресноводни запаси и т.н. Същото не може да се каже за индивидуалната, националната, икономическата, екологическата, социалната и други устойчивости.

Т. Лошото управление. Редица автори използват още по-крайна категория „провалено управление” [5]. Според тях именно то е основната причина за сегашното неустойчиво състояние на планетата. Когато става реч за лошо управление се има предвид някои аспекти на всичките му форми като се започне от международното и стигне до оперативното. Трябва да се промени старото разбиране за него, изградено на базата на формалната власт и привилегиите, които тя дава. Съществена негова слабост е стесняване на обекта на управление. Например насочвайки се само към икономическия елемент и поставяйки в неговия център богатството и властта неминуемо се стига до екологична и социална неустойчивост.

У. Съществени слабости има и при иновациите. Управлението на иновациите е един от най-сложните и дискуссионни проблеми [2]. Ето защо коренно следва да се променят иновационните форми, тъй като, ако са едностранно насочени водят до двойствена роля. Например иновации насочени само в икономическата сфера – повишаване степента на автоматизация – водят до икономия на жив труд, като увеличат производителността на труда, но в същото време могат да доведат до съкращаване на работни места.

Ф. Въпреки, че в стратегия „Европа 2020” приоритетна област е постигането на устойчив и интелигентен растеж, то реалността за съжаление е съвсем различна, тъй като много малко са примерите за такъв растеж.

Устойчивият растеж може да се реализира на различни равнища – планетарно (континентално), национално (държавно) и локално (регионално и фирмено). Устойчивият растеж не може да се постигне без реализирането на национални, регионални и фирмени цели и стратегии [3].

Интелигентният растеж се свързва с добри резултати в областта на образованието, изследванията, иновациите, цифровото общество.

Въз основа на изложеното в настоящия материал следва да отбележим, че за да се реализира на практика концепцията „устойчиво развитие”, освен направеното дотук, трябва да бъдат осъществени и положителни промени в редица системи. Ограничеността на материала налага само да маркираме някои от тях:

- а) политическа – политиката, която води както всяка отделна страна, така и всички страни взети заедно;
- б) икономическа – промяна в цялостната икономическа дейност – ново отношение към печалбата (стремеж към нейната оптимизация, а не максимизация), отстраняване на експлоатацията на човек от човек или на човек над природата, промяна на данъците, промяна на субсидиите, използване на нови материално-енергийни ресурси, създаване на нови отрасли;
- в) екологична – управление на климата, екологична демокрация, запазване и възстановяване на горите, почвите, растителното и животинското разнообразие;
- г) социална – преодоляване на съществени различия между двете крайности – много богати и много бедни, нови работни места, усъвършенстване на разпределителната система, създаване на устойчиви населени места, повишаване на образователното равнище, подобряване на здравеопазването;
- д) производствена – цялостно опазване на екологичната система и ликвидиране на замърсяващи производства;
- е) технико-технологична – използване на т.нар. „екотехники” и „екотехнологии”, които намаляват количеството на отпадъците или те изобщо липсват, опазват околната среда и водят до по-малко замърсяване, потребяват по-малко ресурси (ресурсоспестяващи), използват по-продължителна време ресурсите и др.;
- ж) международна – поощряване на устойчив модел на търговия и финансиране;
- з) управленска – посредством:
  - реализиране на фирмена стратегия за интелигентен и устойчив растеж, която да акцентира върху повишаването на образователното равнище, придобиване на нови знания, умения и компетентности, които да бъдат пригодни за използване в посока на повишаване устойчивостта на фир-

мата чрез разработване на иновативни решения, свързани с нейната дейност [3];

- създаване на съвършен механизъм на управление на системата „човек-природа“, екологично управление, разширяване на обекта на управление, усъвършенстване на управленските подходи, принципи, методи и т.н.

Заклучение

Обобщавайки ще посочим, че необходимостта от Устойчивото развитие се разбира и приема от все повече хора по света. В същото време обаче редица правителства, организации, отделни граждани нямат желание да инвестират средства, усилия и време за неговото практическо реализиране. Като цяло все още има възможност то да се постигне, като водещо място тук има и науката. За целта са необходими спешни и съществени изменения в средата, в която живеем. Освен това, въз основа на система от критерии, човек следва да изгради за себе си рационален начин на живот. Следователно необходими са изменения в начина на живот на хора, развитието на отделните системи, управ-

лението и т.н. С други думи, за да се постигне интегритет и балансираност между икономическия растеж, екологичната устойчивост и социалното равенство са необходими иновации и радикални промени, които да отчита не само настоящето, но и бъдещето развитие.

Литература

1. Егелман, Р. и др. *Състоянието на планетата 2013*. Изд. „Книжен тигър“. София. 2013. стр. 9.
2. Иванова, М. *Същност и класификация на иновациите*. Юбилейна международна научно-практическа конференция „20 години инвестиции в бъдещето“. 18–19 май 2012. В. Търново. стр. 491–501.
3. Пенчева, И. *Устойчив и интелигентен растеж на фирмата*. сп. „Индустриален мениджмънт. бр. 2. 2013. стр. 27–28, 33.
4. Пенчева, П. *Европа-България и производителността на труда*. Доклади от Международна научна конференция „Актуални проблеми на сигурността“. 16–18 октомври 2013. НВУ. стр. 31.
5. Ренър, М. и др. *Състоянието на планетата 2014*. Изд. „Книжен тигър“. София. 2014. стр. 21.
6. Фолк, К. и др. *Състоянието на планетата 2013*. Изд. „Книжен тигър“. София. 2013. стр. 23–24.

WILL THE MIND PREVAIL?

Pencho Penchev

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Veliko Tarnovo, Bulgaria

Abstract

Realizing the concept of „Sustainable development“ is the only path to humanity’s survival. The purpose of this work is to find an answer to the question: „Will people’s common sense prevail and is it still possible to practically realize this concept?“. We raise the point again, that the efforts of all – international organizations, national governments, non-governmental organizations, individual citizens - are needed for the practical implementation of sustainable development.